

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

Η οικονομική κρίση που ξέσπασε στις αρχές της δεκαετίας του '70 στις καπιταλιστικές κοινωνίες της Δύσης, και συνεχίζεται ακόμη και σήμερα, έχει επισωρεύσει για πρώτη φορά δύο συγχρόνως δεινά σ' αυτές τις κοινωνίες: ανεργία και πληθωρισμό. Αυτό προκύπτει από τα επίσημα στατιστικά στοιχεία:

Η ανεργία στις χώρες του ΟΟΣΑ πριν ξεσπάσει η κρίση, δεν ξεπερνούσε κατά μέσο όρο το 3% του εργατικού δυναμικού. Στη δεκαετία του '70 η ανεργία αυξάνει προοδευτικά για να φτάσει το 1981-82 το 10% του εργατικού δυναμικού. Σήμερα υπολογίζεται ότι στις χώρες του ΟΟΣΑ οι άνεργοι ξεπερνούν τα 40 εκατομμύρια. Τη μεγαλύτερη ανεργία έχουν το Βέλγιο (14%), η Αγγλία (12,5%) και η Ιρλανδία (12,1%). Στην Ελλάδα, παρόλο που δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία, υπολογίζεται ότι η ανεργία έχει ξεπεράσει το 11% και εντοπίζεται κυρίως στους νέους που μπαίνουν στην αγορά εργασίας και δε βρίσκουν δουλειά.

Από την άλλη μεριά, ο πληθωρισμός (αύξηση τιμών) στις χώρες του ΟΟΣΑ πριν ξεσπάσει η κρίση δεν ξεπερνά κατά μέσο όρο το ποσοστό 3,5% το χρόνο. Στη δεκαετία του '70 ο πληθωρισμός επιταχύνεται και φτάνει το 12% το 1981. Το μεγαλύτερο ποσοστό πληθωρισμού έχουν η Τουρκία, η Ελλάδα (18%), η Ιρλανδία (18%) και η Ιταλία (19%).

Η ταυτόχρονη εμφάνιση ανεργίας και πληθωρισμού δεν έχει προηγούμενο στην ιστορία του καπιταλισμού. Οι παραδοσιακές οικονομικές κρίσεις συνοδεύονταν από μαζική ανεργία αλλά χωρίς πληθωρισμό. Και οι πόλεμοι συνήθως συνοδεύονταν από πληθωρισμό αλλά χωρίς ανεργία. Άλλω-

στε η καθιερωμένη κεϋνσιανή θεωρία αποκλείει λογικά το φαινόμενο της ταυτόχρονης εμφάνισης ανεργίας και πληθωρισμού. Έτσι ο στασιμοπληθωρισμός που στις μέρες μας τείνει να πάρει μόνιμο χαρακτήρα είναι μια καινούρια μορφή διαταραχής του καπιταλιστικού συστήματος που αναζητάει ερμηνεία. Παρακάτω θα δούμε ότι η ανεργία και ο πληθωρισμός, που μαστίζουν —για πρώτη φορά ταυτόχρονα— τις καπιταλιστικές κοινωνίες, δεν είναι άσχετα με την προσπάθεια του κράτους να διαχειριστεί την οικονομική κρίση.

Θα προσπαθήσω να δείξω ότι το καπιταλιστικό κράτος στην προσπάθειά του να διαχειριστεί τις κρίσεις και να αντιστρέψει την ανεργία που προκαλούν, καταλήγει τελικά να γίνεται το ίδιο παράγοντας που επιτείνει την κρίση.

Παρέμβαση του κράτους για να διαχειριστεί τις οικονομικές κρίσεις παρατηρείται κυρίως μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Πριν από τον πόλεμο το κράτος δε διαχειρίζεται τις οικονομικές κρίσεις. Οι κρίσεις αφήνονται να ξεκαθαρίζονται από την αγορά με τον αυτόματο μηχανισμό των τιμών. Όταν το ποσοστό κέρδους πέσει κάτω από ένα όριο, οι κεφαλαιοκράτες δεν έχουν αρκετό κίνητρο για να συνεχίσουν τη συσσώρευση κεφαλαίου. Τότε ξεσπάει κρίση και η αγορά αναλαμβάνει να ξεκαθαρίσει τα πράγματα κινητοποιώντας μηχανισμούς που αποκαθιστούν το ποσοστό κέρδους για να συνεχίσουν οι κεφαλαιοκράτες τη συσσώρευση. Δύο από τους μηχανισμούς αυτούς είναι: α) Η αγορά εξαφανίζει τα κεφάλαια με χαμηλή παραγωγικότητα. Έτσι πολλές επιχειρήσεις χρεοκοπούν, μεγάλη ποσότητα σταθερού κεφαλαίου καταστρέφεται και η μάζα της υπεραξίας μοιράζεται σε λιγότερα κεφάλαια, που σημαίνει ότι αυξάνει το ποσοστό κέρδους. β) Η αγορά ρίχνει τον εργατικό μισθό προς τα κάτω δεδομένου ότι με την κρίση αυξάνει ο αριθμός των ανέργων που ζητούν εργασία. Αλλά η μείωση του μισθού σημαίνει αύξηση του ποσοστού εκμετάλλευσης και άρα αύξηση του ποσοστού κέρδους.

Μ' αυτούς τους δύο μηχανισμούς, κυρίως, η αγορά ξεκαθαρίζει την κρίση και δημιουργεί ευνοϊκές προϋποθέσεις για τους κεφαλαιοκράτες να συνεχίσουν για μια ακόμη περίοδο τη συσσώρευση. Οι συνέπειες βέβαια είναι οδυνηρές για την εργατική τάξη: Μαζική ανεργία και μείωση του εργατικού εισοδήματος συνήθως κάτω από το ελάχιστο όριο συντήρησης. Αλλά η μαζική ανεργία και η φτώχεια έχουν ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις. Απειλούν την κοινωνική αρμονία και γαλήνη και μπορεί να φτάσουν σε σημείο να δημιουργήσουν συνθήκες αμφισβήτησης

της νομιμότητας της πολιτικής δημοκρατίας από μεγάλες μάζες λαού, οπότε μόνο με αυταρχικές μορφές διακυβέρνησης μπορεί να περισωθεί το σύστημα. Στα πλαίσια αυτής της διαπίστωσης θα μπορούσε, λόγου χάρη, να υποστηριχτεί ότι οι δικτατορίες, ο φασισμός και ο ναζισμός του μεσοπολέμου δεν είναι άσχετα με τη μεγάλη κρίση του 1930 που κράτησε δέκα χρόνια και αύξησε την ανεργία στο 25% σε πολλές χώρες.

Μετά τον πόλεμο τα κράτη στις χώρες της Δύσης, έχοντας την πικρή πείρα των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών συνεπειών της κρίσης του 1930 και πιεζόμενοι από λαούς που έχυσαν ποταμούς αίματος στον πόλεμο, αναγκάζονται να εγγυηθούν: α) Πλήρη απασχόληση, δηλαδή δουλειά για όλους και β) ένα ελάχιστο όριο συντήρησης για όλους. Γι' αυτούς τους στόχους θεσπίζουν και εφαρμόζουν «πολιτική πλήρους απασχολήσεως» και «πολιτική καταπολεμήσεως της πενίας». Η εφαρμογή όμως μιας τέτοιας πολιτικής απαιτεί, πέρα από τη νομοθετική κατοχύρωση ελαχίστων ορίων μισθών και ημερομισθίων, και συνεχή αύξηση των κρατικών δαπανών. Πραγματικά, οι κρατικές δαπάνες όλη τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι και σήμερα αυξάνονται αλματωδώς: Από 25% του εθνικού προϊόντος το 1950, ανεβαίνουν στο 50% το 1980 στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης. Αλλά η πολιτική πλήρους απασχόλησης που εφαρμόζει το κράτος έχει μια σοβαρή συνέπεια για τη λειτουργία του θεσμού της αγοράς: μπλοκάρει το μηχανισμό της αγοράς για το ξεκαθάρισμα της κρίσης. Το κράτος δεν αφήνει να ξεσπά ανεργία. Με αύξηση των δαπανών του και με την επεκτατική πιστωτική πολιτική που ακολουθεί, οι άνεργοι απορροφούνται. Έτσι δεν αυξάνει ο αριθμός των ανέργων στην αγορά για να λειτουργήσει ο μηχανισμός των τιμών και να μειώσει τον εργατικό μισθό ώστε ν' αυξηθεί το κέρδος. Επίσης, το κράτος δεν αφήνει την αγορά να εξαφανίσει πολλές απ' τις μη αποδοτικές επιχειρήσεις (προβληματικές) για να μην προκληθεί ανεργία. Τις διατηρεί στη ζωή με δάνεια, επιδοτήσεις και επιχορηγήσεις. Έτσι δεν καταστρέφεται ένα μέρος του σταθερού κεφαλαίου ώστε τη μάζα της υπεραξίας να ιδιοποιηθεί λιγότερο κεφάλαιο και ν' αυξηθεί το κέρδος.

Αφού, λοιπόν, οι κεφαλαιοκράτες δεν μπορούν πλέον ν' αντισταθμίζουν την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους με μείωση του εργατικού μισθού επειδή το κράτος ακολουθεί πολιτική «πλήρους απασχολήσεως»— αναζητούν άλλους τρόπους για να συγκρατούν το κέρδος τους. Οι τρόποι που χρησιμοποιούν τις τελευταίες κυρίως δεκαετίες είναι δύο: α) Αύξηση των

τιμών των εμπορευμάτων τους και β) αλληπάλληλες και συνεχείς τεχνολογικές μεταβολές.

Με την αύξηση των τιμών οι κεφαλαιοκράτες προσπαθούν να συγκρατούν το ποσοστό κέρδους σε χρηματικούς όρους. Η μονοπωλιακή δύναμη που έχουν στην αγορά τους επιτρέπει ν' αυξάνουν τις τιμές με διοικητικές αποφάσεις. Διευκολύνονται όμως σ' αυτήν την αύξηση από την πιστωτική επέκταση και τη συνεχή αύξηση των κρατικών δαπανών. Η αύξηση όμως των τιμών από την πλευρά των κεφαλαιοκρατών δεν περνά χωρίς αντίδραση από τη μεριά της εργατικής τάξης. Το ανέβασμα των τιμών σημαίνει ότι οι εργάτες με τον ονομαστικό μισθό που παίρνουν αναγκάζονται ν' αγοράζουν λιγότερα προϊόντα. Ο πραγματικός τους μισθός μειώνεται και αυξάνεται το ποσοστό εκμετάλλευσης. Το εργατικό κίνημα, αρκετά ισχυροποιημένο τη μεταπολεμική περίοδο, αντιδρά: Διεκδικεί και πετυχαίνει αύξηση μισθών για ν' αντισταθμίσει τη μείωση της αγοραστικής δύναμης των εργατών από το ανέβασμα των τιμών. Οι κεφαλαιοκράτες για να συγκρατήσουν αμείωτα τα κέρδη τους αντιδρούν με νέες αυξήσεις των τιμών. Μπαίνει έτσι σε κίνηση μια σπειροειδής διαδικασία αύξησης τιμών-μισθών που οδηγεί στον πληθωρισμό που έχουμε σήμερα.

Ο δεύτερος τρόπος που χρησιμοποιούν οι κεφαλαιοκράτες για να συγκρατούν το ποσοστό κέρδους είναι οι τεχνολογικές μεταβολές. Με τις τεχνολογικές μεταβολές εντατικοποιούν την εργασία, αυξάνουν τη σχετική υπεραξία, και για ένα χρονικό διάστημα αντισταθμίζουν την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους. Ο τρόπος αυτός είναι γνωστός από παλαιότερες κρίσεις.

Όμως η ταχύτητα με την οποία γίνονται οι τεχνολογικές μεταβολές τη μεταπολεμική περίοδο δεν έχει προηγούμενο στην ιστορία του καπιταλισμού. Οι συχνές και αλληπάλληλες τεχνολογικές μεταβολές μπορεί να συγκρατούν προσωρινά το ποσοστό κέρδους αλλά έχουν μια οδυνηρή κοινωνική συνέπεια: Εκτοπίζουν ολοένα και περισσότερα χέρια από την παραγωγή. Έτσι το κράτος, επειδή έχει εγγυηθεί την πλήρη απασχόληση, είναι υποχρεωμένο ν' αυξάνει με επιταχυνόμενο ρυθμό τις κρατικές δαπάνες, για να εξασφαλίζει την απορρόφηση των ανέργων.

Αλλά το κράτος δεν μπορεί ν' αυξάνει απεριόριστα τις δαπάνες του και μάλιστα με επιταχυνόμενο ρυθμό για ν' απορροφά τη συνεχώς αυξανόμενη ανεργία. Θα πρέπει να βρίσκει έσοδα να τις καλύπτει: Αν αυξάνει τους φόρους στα κέρδη, τότε θα επιτείνει την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους, θα αποθαρρύνει τη συσσώρευση και θα συντελεί σε ακόμη μεγαλύτερη

αύξηση της ανεργίας. Αν αυξάνει τους έμμεσους φόρους, θα επιταχύνει τον πληθωρισμό. Η εργατική τάξη θα απαιτεί αύξηση των ονομαστικών μισθών για ν' αντισταθμίσει τη μείωση της αγοραστικής της δύναμης και οι κεφαλαιοκράτες θ' ανεβάζουν τις τιμές για να κρατούν αμείωτο το ποσοστό κέρδους. Αν, τέλος, αφήνει να διογκώνονται ελλείμματα στον προϋπολογισμό, που αναγκάζεται να χρηματοδοτεί με έκδοση νέου χρήματος, θα επιταχύνει και πάλι τον πληθωρισμό. Την τελευταία κυρίως λύση χρησιμοποίησε το κράτος τις τελευταίες δυο δεκαετίες. Γι' αυτό και τα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού στις περισσότερες χώρες έχουν διογκωθεί υπέρμετρα. Παρά όμως την τεράστια αυτή διόγκωση των ελλειμματικών προϋπολογισμών το κράτος δεν είναι πια σε θέση ν' απασχολεί τον συνεχώς αυξανόμενο αριθμό των ανέργων ενώ επιταχύνει τον πληθωρισμό. Έτσι στη δεκαετία του '70 φτάνουμε στο σημείο που ανεργία και πληθωρισμός συνυπάρχουν. Το δίλημμα τώρα για το κράτος είναι: 'Η να σταματήσει ν' αυξάνει τις δαπάνες του για να περιοριστεί ο πληθωρισμός, οπότε θα αυξηθεί η ανεργία, ή να συνεχίσει ν' αυξάνει τις δαπάνες του για ν' αποτρέψει την αύξηση της ανεργίας, οπότε θα επιταχυνθεί ο πληθωρισμός.

Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση υπάρχουν διάφορες μορφές πολιτικής που προτείνουν οι διάφορες οικονομικές σχολές και προσπαθούν να υιοθετήσουν και εφαρμόσουν διάφορες κυβερνήσεις. Θα αναφέρουμε εδώ τρεις: Τη μονεταριστική πρόταση, την κεϋνσιανή και τη σοσιαλιστική πρόταση.

Οι μονεταριστές προτείνουν: Το κράτος να σταματήσει να λειτουργεί σαν μηχανισμός απορρόφησης ανέργων, να περιορίσει τις κρατικές δαπάνες κυρίως για παροχές και εξασφάλιση απασχόλησης, να μειώσει τη φορολογία και ν' αφήσει την αγορά με το μηχανισμό των τιμών να ξεκαθαρίζει τις κρίσεις. Οι μονεταριστές θεωρούν τη συνακόλουθη ανεργία που θα προκύψει σαν φυσικό φαινόμενο, σαν «φυσικό ποσοστό ανεργίας» για την αποτελεσματική λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος. Βέβαια, μια τέτοια πολιτική θα μείωνε σημαντικά τα εισοδήματα της εργατικής τάξης, θα αύξανε το ποσοστό εκμετάλλευσης και το ποσοστό κέρδους και θα δημιουργούσε ευνοϊκές συνθήκες για συσσώρευση κεφαλαίου. Αν όμως η ανεργία ξεπερνούσε ένα ορισμένο όριο, θ' αποτελούσε πραγματική απειλή για την κοινωνική αρμονία και γαλήνη και θα προκαλούσε σοβαρή αμφισβήτηση της νομιμότητας της αστικής δημοκρατίας. Για ν' αποφευχθούν τέτοιοι κίνδυνοι η μονεταριστική πολιτική θα πρέπει να συνοδεύεται με μορφές περισσότερο αυταρχικού κράτους. Εκτός αν κάποιο κόμμα που πήρε

την κυβέρνηση, κατόρθωνε με ιδεολογική και πολιτική παραπλάνηση να εφαρμόσει μονεταριστική πολιτική χωρίς αντιδράσεις από την εργατική τάξη.

Η κεϋνσιανή πρόταση είναι η εξής: Το να συνεχίσει την πολιτική πλήρους απασχόλησης θα έχει βέβαια ως κόστος αυτής της πολιτικής κάποιο ποσοστό πληθωρισμού. Εκείνο όμως που πρέπει να κάνει το κράτος είναι να προσπαθεί με διάφορα μέτρα να ελαχιστοποιεί αυτό το κόστος. Περισσότερο παραγωγικές κρατικές δαπάνες, άμεσοι έλεγχοι μισθών και ημερομισθίων, εξαγγελίες κατευθυντηρίων γραμμών μισθών και τιμών είναι μερικά από τα μέτρα πολιτικής που θα συγκρατούσαν τον πληθωρισμό.

Τέλος, αρκετοί ευρωπαίοι σοσιαλιστές προτείνουν: Αφού η ιδιωτική καπιταλιστική επιχείρηση για να μεγιστοποιήσει τα κέρδη της προκαλεί πληθωρισμό και ανεργία, η λύση θα μπορούσε να βρεθεί στην κρατικοποίηση σε πρώτο στάδιο, και εθνικοποίηση σε δεύτερο των βασικών κλάδων παραγωγής. Οι κρατικοποιημένες επιχειρήσεις δε θα κυνηγούν το κέρδος και άρα δε θα έχουν λόγο ν' αυξάνουν τις τιμές, και θα προγραμματίζουν τις επενδύσεις στην έκταση που χρειάζεται για να διατηρούν πλήρη απασχόληση. Αλλά αν μια χώρα που βρίσκεται σ' ένα διεθνές καπιταλιστικό και ανταγωνιστικό περιβάλλον επιχειρήσει μια τέτοια λύση, η πιθανότητα επιτυχίας είναι μικρή. Γιατί οι κρατικοποιημένες επιχειρήσεις θα πρέπει να λειτουργούν με τέτοιο βαθμό απόδοσης, που να τους επιτρέπει ν' ανταγωνίζονται τις μεγάλες καπιταλιστικές μονάδες. Τούτο θα μπορούσε να συμβεί κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις και κυρίως: Πρώτο, αν ο κρατικός μηχανισμός είναι καλά οργανωμένος ώστε να λειτουργεί αποδοτικά. Και δεύτερο, οι εργάτες να έχουν οργανωθεί και η σοσιαλιστική τους συνείδηση να έχει αναπτυχθεί σε βαθμό που να είναι διατεθειμένοι να φέρουν για ένα διάστημα τη θυσία που χρειάζεται για την αύξηση της παραγωγικότητας των κρατικοποιημένων επιχειρήσεων. Αλλά για να υπάρχουν αυτές οι προϋποθέσεις και κυρίως η δεύτερη, χρειάζεται να έχει προηγηθεί τεράστια οργανωτική δουλειά και προσπάθεια ιδεολογικής εγχάραξης του λαού.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει ότι η οικονομική κρίση που περνάει σήμερα ο καπιταλισμός δεν είναι ένα παροδικό φαινόμενο που θα ξεπεραστεί σύντομα. Το κράτος με τα παραδοσιακά μέσα πολιτικής όχι μόνο δεν μπορεί να βγάλει την οικονομία από την κρίση αλλά έχει γίνει το ίδιο παράγοντας που επιτείνει την κρίση. Έτσι οι προσδοκίες για «ανάκαμψη» αποτελούν μάλλον ευσεβείς πόθους!